

İmam Muhammed'in Muvatta'da 'Yenbeğî' ve 'Lâ Yenbeğî' İfadelerini Teklifi Hükümler Bağlamında Kullanımı

İsmail BİLGİLİ* İsmail KARAGÖZOĞLU**

*Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Konya/Türkiye, bilgiliismail@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8738-5948>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1779986>

**Dr, trhoca07@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7616-4579>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1779986>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 09.09.2025

Kabul Tarihi: 02.12.2025

Yayın Tarihi: 15.12.2025

Hakem Değerlendirmesi:

Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.

Benzerlik taraması:

Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Yazarlar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.

Finansman:

Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması:

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Oranı:

Çalışmada yazarlar eşit katkı sağlamışlardır yürütülmüştür.

Telif Hakkı

© İsmail BİLGİLİ - İsmail KARAGÖZOĞLU | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) hadis ve fıkıh bütünlüğünü yansıtan Muvatta' rivayeti, erken dönem İslâm hukuk terminolojisinin anlaşılması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Fıkıh usulünün sistemleşmesinden önceki dönemde fetva ifadelerinin daha esnek anlamlar taşıdığı bilinmekte olup bu bağlamda "yenbeğî" ve "lâ yenbeğî" gibi kavramlar teklifi hükümlerin kesin kategorilerle ifade edilmediği dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Literatürde bu tür hüküm bildiren ifadeler genellikle geniş ölçekte, farklı metinler ve fakihler üzerinden ele alınmışken, bu çalışma konuyu özellikle Muvatta'daki kullanımlarla sınırlandırarak dar ve muayyen bir çerçevede incelemekte; böylece terimlerin erken Hanefî düşüncesindeki fonksiyonunu somut bir metin üzerinden ortaya koymaktadır. Araştırma, nitel yöntem kapsamında literatür taramasına dayalı olarak yürütülmüş ve Muvatta'da geçen tüm ilgili ifadeler tespit edilerek ef'âl-i mükellefin bağlamında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, "yenbeğî"nin dört yerde vâcib, yedi yerde sünnet ve dokuz yerde müstehap; "lâ yenbeğî"nin ise kırk beş kullanımında mekruh, câiz değildir, helâl değildir ve haram gibi çeşitli yasaklık derecelerini karşıladığını göstermektedir. Bu sonuçlar, fetva lafızlarının sonraki dönemlerde daralan anlam alanlarını aydınlatmakta ve Şeybânî'nin hüküm üretimindeki esnek yaklaşımını belirginleştirmektedir..

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Hanefî Mezhebi, Teklifi Hüküm, Fetva, İmam Muhammed, Muvatta, Yenbeğî.

Atıf

Bilgili, İsmail, Karagözoğlu, İsmail. "İmam Muhammed'in Muvatta'da 'Yenbeğî' ve 'Lâ Yenbeğî' İfadelerini Teklifi Hükümler Bağlamında Kullanımı". *mütfeffikir* 12/24 (2025), 395-411 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1779986>

İmām Muḥammad's Use of the Phrases Yanbaghī and Lā Yanbaghī in al-Muwaṭṭa' Pertaining to Taklīfī Rulings

İsmail BİLGİLİ* İsmail KARAGÖZOĞLU**

*Doç. Dr., Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Konya/Türkiye, bilgiliismail@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8738-5948>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1779986>

**Dr, trhoca07@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7616-4579>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1779986>

Research Article

History

Received: 09.09.2025

Accepted: 02.12.2025

Published: 15.12.2025

Referee Assessment:

This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.

Plagiarism:

This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

The authors were not involved in any stage of the article evaluation and publication process, and the peer review process was completed in accordance with the principles of scientific impartiality.

Funding:

The authors acknowledge that they did not receive any external funding to support this research.

Competing Interests:

The authors declare that there is no conflict of interest.

Author Contribution Ratio:

The authors contributed equally to the study.

Copyright

© İsmail BİLGİLİ - İsmail KARAGÖZOĞLU | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

İmām Muḥammad al-Shaybānī's (d. 189/805) transmission of al-Muwaṭṭa', which reflects the unity of hadith and fiqh, constitutes an important source for understanding the legal terminology of the formative Islamic period. It is known that, prior to the systematic codification of legal theory (uṣūl al-fiqh), fatwā expressions carried more flexible semantic ranges; in this context, terms such as yanbaghī and lā yanbaghī reflect a period in which prescriptive rulings were not expressed through fixed and rigid categories. While previous studies have generally examined such evaluative expressions on a broader scale -across various texts and jurists- this study restricts the subject specifically to their occurrences in al-Muwaṭṭa', thereby providing a focused and delimited analysis that reveals the function of these terms within early Ḥanafī thought. The research was conducted through qualitative methodology based on literature review, identifying all relevant occurrences of these terms in al-Muwaṭṭa' and analyzing them in the context of the af'āl al-mukallaḥfin. The findings demonstrate that yanbaghī appears four times with the meaning of obligatory (wājib), seven times indicating sunnah, and nine times implying commendable (mustaḥabb). Conversely, lā yanbaghī appears forty-five times with varying degrees of discouragement or prohibition, such as makrūh, not permissible, not lawful, and ḥarām. These results shed light on the semantic narrowing of fatwā terminology in later periods and reveal the flexible approach adopted by al-Shaybānī in formulating legal judgments.

Keywords: Islamic Law, Ḥanafī Madhhab, Defining Law, Fatwa, İmām Muḥammad, al-Muwaṭṭa', Yanbaghī.

Cite as

Bilgili, İsmail, Karagözoğlu, İsmail. "İmām Muḥammad's Use of the Phrases Yanbaghī and Lā Yanbaghī in al-Muwaṭṭa' Pertaining to Taklīfī Rulings". *mütfekkir* 12/24 (2025), 395-411 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1779986>

Giriş

İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin fıkıh alanında Hanefî mezhebinin temel görüşlerini oluşturan zâhirü'r-rivâye¹ kitapları dışında hadis alanında *Muvatta'ü'l-İmâm Mâlik rivayetü Muḥammed*² ve *el-Âsâr* adlı eserleri de vardır.³ Şeybânî, hocası Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) vefatından sonraki bir dönemde Medine'ye gitmiş İmam Mâlik'ten (ö. 179/795) yaklaşık üç sene hadis ilmi tahsil ederek kendisinden *Muvatta'*ı rivayet etmiştir.⁴ İmam Muhammed b. el-Hasan rivâyeti *Muvatta'* (el-Muvatta' bi-rivâyeti'l-İmâm Muhammed İbni'l-Hasen)⁵ olarak da anılan eserde hadisleri naklettikten sonra onlardan hükümler çıkarmıştır. Eser bu yönüyle diğer hadis kitaplarından farklı bir boyut kazanmıştır.

Fıkıhın sistematik hale geldiği dönemden önce fıkıh ilminin temelini atan fakihlerin kullandıkları fetva lafızları ile sonraki dönem fakihlerin kullandığı lafızları bilmek bir fakih için önem arz eder. Bu çalışma, İmâm Muhammed'in *Muvatta'* adlı eserinde kullandığı 'yenbeğî' ve 'lâ yenbeğî' ifadelerinin, İslâm hukukundaki ef'âl-i mükellefin⁶ kapsamında hangi hükümlere tekabül ettiğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. 'Yenbeğî' ve 'lâ yenbeğî', bir hükmün gerekli olup olmadığını belirtmek için kullanılan geniş anlam ifade eden kavramlardır. Bu terimler, Hanefî mezhebinin erken dönem fakihlerinin fetva verme üslubunu yansıtmaktadır. Bu çalışmada, bu ifadelerin ef'âl-i mükellefin kapsamında hangi hükümlere denk geldiği araştırılmıştır.⁷ Örneğin, 'yenbeğî' ifadesi, bir fiilin müstehap veya mubah olduğunu, 'lâ yenbeğî' ifadesi ise mekruh veya haram olduğunu gösterebilir. Çalışmada, *Muvatta'* da geçen 'yenbeğî' ve 'lâ yenbeğî' ifadelerinin geçtiği tüm yerler tespit edilmiş ve bu ifadelerin hangi hükümleri ifade ettiği, Hanefî mezhebinin temel metinleri, şerhleri, fetva koleksiyonları ve ilmiyal kitapları üzerinden analiz edilmiştir. Bu analizler, İmâm Muhammed'in bu ifadelerle geniş bir anlam yelpazesini kastettiğini ve bu kavramların müspet veya menfi anlamda kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu tür bir analiz, fıkıh ilminin gelişim sürecini anlamak ve erken dönem fakihlerin hüküm çıkarırken kullandıkları yöntemleri daha iyi kavramak açısından önemlidir.

Fıkıh literatüründe kullanılan hüküm lafızları, İslâm hukukunun temel kavramlarını ifade eder ve bu kavramların doğru anlaşılması, hükümlerin doğru bir şekilde uygulanabilmesi açısından büyük

¹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, "Ukûdü resmî'l-müftî", *Mecmûatü resâil* (İstanbul: Dâru Seâdet, 1907), 1/16.

² Eserin bu ismi için bk. Aydın Taş, *Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin Hukuk Anlayışı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 62.

³ İsmail Karagözoğlu - Tunahan Erdoğan, "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hadisçiliği ve el-Âsâr İsimli Eserinin Önemi", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2022), 56-77.

⁴ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve ṭabaḳâtü'l-asfiyâ* (Mısır: Matbaatü's-süâde, 1974), 9/74; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavûd ve Arkadaşları (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014), 8/75, 9/135.

⁵ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu Müşkîlâtı Muvatta'l-İmâm Mâlik b. Enes Rivâyeti'l-İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014), 1/125.

⁶ Kullanın dinen yapmakla veya kaçınmakla yükümlü bulundukları işlere "ef'âl-i mükellefin", bunlarla ilgili hükümlere teklif-i hükümler anlamında ahkâm-ı teklifiye denir. Bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi, (Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 67.

⁷ Mükelleflerin fiillerine ilişkin hükümlerin doğuşu, gelişimi ve terimleşmesi hakkında yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri Uğur Bekir Dilek tarafından hazırlanan doktora tezidir (Uğur Bekir Dilek, *İslam Hukuk Metodolojisiinde Teklifi Hüküm Terimleri (Doğuşu-Gelişimi-Terimleşmesi)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010). Müellifin tezinin özeti mahiyetinde yayınladığı bir makalesi de bulunmaktadır (Uğur Bekir Dilek, "Teklifi Hüküm İfade Eden Kavramların Doğuşu, Gelişimi ve Terimleşmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, 2011, 211-242). Teklifi hükümler hakkında yapılmış kapsamlı çalışmalardan bir diğeri de Recep Çetintaş tarafından hazırlanmış doktora tezidir (Recep Çetintaş, *İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklifi Hüküm Terminolojisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014). Bu çalışmalar makalenin spesifik olarak ele aldığı konuyu fıkıh usulü ilmi açısından incelemekte, bir bütün olarak teklifi hükümlerin tamamına ayrıntılı olarak yer vermektedir. Bu makalede ise sadece *Muvatta'* da geçen 'yenbeğî' ve 'lâ yenbeğî' ifadelerinin geçtiği tüm yerler tespit edilmekte, bunların ifade ettiği hükümler Hanefî mezhebinin fıkıh kitapları esas alınarak belirlenmeye çalışılmaktadır.

önem taşır. Bazı hüküm lafızları farklı müellifler tarafından farklı anlamlarda kullanılabilmekte ve bu durum, bu terimlerin doğru bir şekilde analiz edilmesini gerektirmektedir. Örneğin, 'lâ be'se bih' ifadesi, ilk bakışta 'sakıncası yoktur' şeklinde tercüme edilebilir, ancak bu ifade farklı bağlamlarda 'câiz', 'mubah', 'müsteħap' veya 'terki evlâ' gibi farklı hükümleri ifade edebilir. Bu nedenle, bu tür ifadelerin hangi anlamda kullanıldığının tespit edilmesi, fıkhi hükümlerin doğru anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir.⁸ Müteahhir dönem âlimleri, sefin kullandığı fetva ifadelerini korumakla birlikte, daha net ve kesin hükümler verme ihtiyacı nedeniyle terimleri belirli kalıplara oturtmuşlardır. Bu terimler, 'farz', 'vâcip', 'sünnet', 'helâl', 'haram', 'tenzihen mekruh', 'tahrîmen mekruh' gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Bu şekilde, hükümlerin daha anlaşılır ve uygulanabilir olması hedeflenmiştir.

İmam Muhammed'in *Muvatta* rivayeti, hem hadis hem de fıkıh içeriğiyle öne çıkan önemli bir eserdir.⁹ Bu eser, diğer hadis kitaplarından farklı olarak sadece hadis rivayetlerini aktarmakla kalmaz, aynı zamanda bu hadislerden çıkarılan hükümleri, fıkhi meseleleri ve dönemin önde gelen âlimlerinin görüşlerini de içerir. İmam Muhammed, *Muvatta*'da sadece hadisleri nakletmekle yetinmemiş, aynı zamanda Kûfe ve Hicaz bölgelerindeki âlimlerin görüşlerine yer vermiş, İmam Ebû Hanîfe gibi müçtehitlerin yaklaşımlarını aktarmış ve kendi içtihadını da ortaya koymuştur. Bu yönüyle *Muvatta*, hadis ve fıkıh disiplinlerini birleştiren bir eser olarak kabul edilir.¹⁰

Muvatta, aynı zamanda İslâm tarihinde yazılan ilk hadis kitaplarından biridir. Zira İmam Muhammed, *Kütüb-i Sitte*'nin ilk kitabı olan *Sahîh-i Buhârî*'nin müellifi İmam Buhârî'nin doğumundan beş yıl önce vefat etmiştir.¹¹ Bu durum, *Muvatta*'ın hadis literatüründe ne kadar erken bir dönemde derlendiğini gösterir. *Muvatta*'ın bu özellikleri, onu sadece bir hadis kitabı olmanın ötesine taşır ve İslâm hukuku alanında da temel bir kaynak haline getirir.

İlk dönem âlimler, fetva verirken ve görüş beyan ederken bazı ifadeleri sık kullandıkları dikkati çekmektedir.¹² Bunlar, olumlu ya da olumsuz mânada genellik ifade eden kavramlardır. Onların bu ifadeleri kullanırken gözettikleri ilkelerden biri de fetvada ihtiyatlı olma prensibidir.¹³ Fetvâ vermek İslâm geleneğinde büyük bir sorumluluk olarak kabul edilmiş ve bu nedenle sahabe ve tâbiîn, ancak gerekli şartları taşıdıklarına inandıkları durumlarda fetva vermişlerdir.¹⁴ Sahabe döneminden itibaren ve sonraki yüzyıllarda âlimler ve fakihler, fetva vermekten genellikle kaçınmışlar ve bu sorumluluğun ağırlığını her zaman hissetmişlerdir. Fetva vermek zorunda kaldıklarında ise son derece dikkatli ve temkinli bir tutum sergilemişlerdir. Yanılma endişesi taşıdıkları için, fetva konusunda oldukça titiz ve ihtiyatlı davranmışlardır.¹⁵ Onların bu ihtiyatı fetvada kullandıkları ifadelere de yansımıştır.

1. İmam Muhammed'in Muvatta'da Kullandığı Bazı İfadeler

İmam Muhammed *Muvatta*'da yaygın olarak kullanılan teklifi hükümler dışında *lâ be'se* (لَا بَأْسَ), *lâ hayra fi* (لَا خَيْرَ فِي), *yu'cibunâ* (يُغْجِبُنَا), *lâ yu'cibunâ* (لَا يُغْجِبُنَا), *ehabbu ileynâ* (أَحَبُّ إِلَيْنَا), *hasen* (حَسَن), *câiz* (جَائِز) ve *lâ yecûz* (لَا يَجُوز) terimlerine de yer vermiştir.

Lâ be'se (لَا بَأْسَ), 'Sakıncası yoktur, bir beis yoktur ve zararı olmaz' anlamında müspet mâna ifade eden bir lafızdır. Hz. Peygamber hadislerinde, fakihler de fetvaya yönelik sözlerinde bu ifadeyi sık

⁸ Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yay., 2019), 222.

⁹ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *et-Ta'liku'l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*, thk. Takiyyüddin en-Nedvî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 1/18. Abdülfettâh Ebû Guddê'nin (1917-1997) önsözü.

¹⁰ Taş, *Şeybani'nin Hukuk Anlayışı*, 63-64.

¹¹ Buhârî, 13 Şevval 194 (20 Temmuz 810) Cuma Günü Buhara'da doğmuştur. Bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12/391-471.

¹² Mehmet Boynukalın, *Hanefî Fıkıh ve Usulünün Doğuşu*, (İstanbul: MÜİFV Yay., 2021), 266-279.

¹³ Muhammed Takî el-Osmânî, *Fetvâ Usûlü*, çev. Emre Yazıcı (İstanbul: Yâsîn Yayıncılık, 2010), 5-7.

¹⁴ Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1995), 12/486-496.

¹⁵ Muhammed ez-Zühaylî, "Fetva ve Takva", çev. Mustafa Ateş, *Diyanet Dergisi*, 29/1 (Ankara: 1993), 98.

kullandığı, genellikle de bir şeyin yapılmasında veya terk edilmesinde bir sıkıntı, beis, mekruh, haram veya günah olmadığını belirtmek ve hatta yaygın bir ifade ile caiz olduğunu anlatmak için kullandığı görülür.¹⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla İmam Muhammed *Muvatta'*da, kadın ve erkeğin aynı kaptan abdest alması¹⁷ örneğinde olduğu gibi yüz sekiz yerde bu ifadeye yer vermiştir.¹⁸

Lâ hayra fî (لا خَيْرَ فِي) ifadesi ‘...onda hayır yoktur, iyi değildir’ anlamında, o işin yapılmaması gerektiğini, yapılmasının iyi olmayacağını belirten bir terimdir. Bu ifade genelde hürmete delalet etmekle birlikte bazen de kerahete delalet eden, olumsuz bir anlam içerir.¹⁹ Bu ifade Hz. Peygamber’in de hadislerinde geçmektedir.²⁰ İmam Muhammed *Muvatta'*da bu ifadeyi “Biz bununla amel ederiz: Üçte ikisi gidip üçte biri kalan, tatlı olan ve sarhoş etmeyen Tılâ’yı içmekte bir sakınca yoktur. Ancak sarhoş eden her eski (bekletilmiş) içkide ise hayır yoktur” örneğinde olduğu gibi on yerde kullanmıştır.²¹

Yu’cibunâ (يُعْجِبُنَا) ve *lâ yu’cibunâ (لا يُعْجِبُنَا)* ifadelerinden birincisi ‘hoşumuza gider’ anlamında olup cevaz yönünde müstehaplık anlamında müspet bir mânada iken diğeri ise ‘Hoşumuza gitmez’ anlamında kerâhet bildiren olumsuz bir anlam içerir. İmam Muhammed bu ifadeleri *Muvatta'*da altı yerde kullanmıştır.²² Mesela: “Biz bu görüşü alırız. Kişinin bayram namazını kılmak için musallaya çıkmadan önce fitresini vermesi bizim de hoşumuza gider. Bu, Ebû Hanîfe Rahîmehullâh’ın da görüşüdür.”²³

Ehabbu ileynâ (أَحَبُّ إِلَيْنَا) ifadesi, ‘bize daha hoştur, daha sevimlidir’ anlamında müspet mâna ifade eden bir sözdür. Câiz, müstehap ve sünnet anlamlarını içine alacak şekilde geniş bir ifade kalıbıdır. İmam Muhammed bu ifadeyi *Muvatta'*da on iki yerde kullanmıştır.²⁴ Mesela: “Yemek yiyemeyecek derecede küçük erkek çocuğun bevli ile alakalı ruhsat verildiğine, kız çocukların bevlinin ise yıkanması gerektiğine dair haberler/hadisler gelmiştir. İkisnin de bevlinin değdiği yerin yıkanması bize daha sevimlidir. Bu, Ebû Hanîfe’nin de görüşüdür.”²⁵

Hasen (حَسَن) sözü, ‘güzel ve iyi olan, rağbet edilen’ anlamında müspet mâna içeren geniş bir ifade kalıbıdır. İmam Muhammed *hasen* kelimesini *Muvatta'*da, “Cuma günü gusletmek hasendir, vacip değildir” örneğinde olduğu gibi otuz bir yerde kullanmıştır.²⁶

Câiz (جَائِزٌ) ‘geçerli ve mümkün olan’ ve *lâ yecûz (لا يجوز)* ‘geçerli ve mümkün olmayan’ anlamında fakihlerin en sık kullandığı fetva ifade kalıplarındandır, müspet ve menfi yönde geniş anlam içerir. Câiz ifadesi literatürde geçerli, mübah, mendup ve vacip gibi müspet manalarda; lâ yecûz ise geçersiz, mekruh ve haram gibi menfi manalarda kullanılmıştır.²⁷ İmam Muhammed bu ifadeleri *Muvatta'*da on

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *Muvatta'*, thk. Safvân Dâvûdî (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 2020), 423 (No. 640); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd ve arkadaşları (Beyrut: er-Risâletü’l-Âlemiyye, 2004), “Edâhî”, 15 (No. 2823); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1436/2015), 39/54 (No. 23647); Dilek, *Teklifi Hüküm Terimleri*, 187.

¹⁷ Şeybânî, *Muvatta'*, 120 (No. 35). لَا بَأْسَ بِأَنْ تَتَوَضَّأَ الْمَرْأَةُ وَتَغْتَسِلَ مَعَ الرَّجُلِ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ إِنْ بَدَأَتْ قَبْلَهُ، أَوْ بَدَأَ قَبْلَهَا، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ.

¹⁸ Şeybânî, *Muvatta'*, 118, 132, 135, 135, 145, 145, 145, 147, 149, 150, 170, 173, 183, 186, 186, 198, 210, 224, 227, 231, 236, 237, 243, 248, 275, 275, 276, 277, 277, 279, 281, 288, 299, 308, 312, 315, 316, 316, 318, 321, 321, 326, 330, 333, 335, 338, 339, 345, 348, 355, 396, 398, 420, 421, 423, 424, 424, 424, 430, 432, 432, 433, 433, 484, 512, 513, 513, 513, 514, 518, 518, 519, 520, 520, 520, 524, 536, 551, 552, 553, 554, 563, 563, 571, 573, 576, 576, 584, 585, 585, 586, 588, 597, 602, 602, 604, 606, 607, 608, 611, 622, 633, 634, 648, 648, 649, 651 ve 657.

¹⁹ Dilek, *Teklifi Hüküm Terimleri*, 158.

²⁰ Şeybânî, *Muvatta'*, 479 (No. 711). أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَّلَ عَنِ الْغُبَرَاءِ؟ فَقَالَ: لَا خَيْرَ فِيهَا وَهِيَ عَنْهَا.

²¹ Şeybânî, *Muvatta'*, 484, 513, 515, 520, 525, 552, 582, 599 ve 604.

²² Şeybânî, *Muvatta'*, 267, 304, 315, 333 ve 364.

²³ Şeybânî, *Muvatta'*, 267 (No. 411).

²⁴ Şeybânî, *Muvatta'*, 123, 147, 215, 217, 229, 229, 244, 245, 299, 502 ve 507.

²⁵ Şeybânî, *Muvatta'*, 123 (No. 41).

²⁶ Şeybânî, *Muvatta'*, 109, 111, 135, 137, 163, 172, 181, 183, 191, 191, 208, 223, 234, 235, 245, 294, 294, 302, 322, 333, 336, 337, 339, 354, 355, 495, 563, 571, 602, 622 ve 658.

²⁷ Dilek, *Teklifi Hüküm Terimleri*, 180.

dokuz yerde kullanılmıştır.²⁸ Mesela: “Akabe cemresini vadinin ortasından taşlamak daha faziletlidir. Nereden taşlarsa bu da câizdir. Bu, Ebû Hanîfe ve fakihlerimizin çoğunun görüşüdür.”²⁹

2.Muvatta'da Yenbeğî İfadesinin Kullanımı

Bir araştırma, 'yenbeğî' kelimesinin 'vâcip olur' anlamında kullanıldığını belirtir; nitekim Hanefî fakihi Kudûrî'nin (ö. 428/1037) “İnsanların Şaban ayının yirmi dokuzunda hilali gözetlemeleri gerekir (yenbeğî)” şeklindeki ibaresi sonraki dönem şarihleri tarafından “yani vaciptir” şeklinde açıklanmıştır.³⁰ İşte bizim dikkati çekmeye çalıştığımız ve araştırdığımız konu tam olarak da bu gibi örneklerdir. Kudûrî'nin bahsettiği yerdeki yenbeğî kavramı vacip olur anlamına gelebilir. Ancak bu ifade her zaman ve her yerde aynı anlama gelmemektedir. Nitekim İmam Muhammed'in Muvatta'ını şerh eden Hanefî fakihi ve muhaddis Abdülhay el-Leknevî (1848-1886) bu hususa dikkat çeker. Ona göre, İmâm Muhammed'in kullandığı 'yenbeğî' kelimesi, sonraki dönem âlimlerinin yaygın olarak anladığı şekilde sadece 'müstehap' anlamıyla sınırlı değildir. Leknevî, İmâm Muhammed'in bu kelimeyi sünnet ve vacip gibi kavramları da içine alacak şekilde daha geniş bir anlamda kullandığını ifade etmektedir.³¹ Bu, İmâm Muhammed'in 'yenbeğî' kelimesini hükmün derecesine dair daha kapsayıcı ve esnek bir anlamda kullandığını göstermektedir. Bu durum, onun fıkıh metodolojisinde terimleri daha geniş bir çerçevede ele aldığını ve sonraki dönem âlimlerinin daraltıcı yaklaşımından farklı bir metot sergilediğini ortaya koyar. İmam Muhammed Muvatta'da 'yenbeğî' kelimesini 'vacip', 'sünnet' ve 'müstehap' anlamlarında kullanmıştır.

2.1.Vâcip

İmam Muhammed *yenbeğî* ifadesini *vâcip* anlamında dört yerde kullanmıştır. Bunlardan biri ihramdan çıkış konusundadır. İmam Muhammed'e göre umre yapan erkek ve kadının, tavaf ve sa'y yaptıktan sonra saçlarını kısaltmaları gerekir. Bu, Hanefîlerin genel kanaatidir.³² Hanefîler umre yapan erkek ve kadının tavaf ve sa'ydan sonra saçlarını tıraş etmelerinin vâcip olduğunu belirtir.³³ Bir diğeri kurbanlık hayvanın üzerindeki gem ve örtünün sadaka olarak verilmesiyle ilgilidir. İmam Muhammed'e göre kurbanlık deve ve sığırın üzerindeki gem ve örtünün sadaka verilmesi gerekir. Bunlar, kurbanı kestiği için kasaba ücret yerine verilmez. Kasaba, ücret yerine kurbanın etinden de verilmez.³⁴ İmâm Muhammed'in kurbanlığın üzerindeki gem ve örtüyü sadaka olarak verdiği, kasabın ücretini de kurbanlıktan vermediği aktarılır.³⁵ Tanınmış Hanefî fakihi ve muhaddis Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) kurbanlığın gem ve örtüsünün sadaka olarak verilmesinin vâcip ve zorunlu,³⁶ Leknevî ise müstehap olduğu görüşündedir.³⁷

²⁸ Şeybânî, *Muvatta'*, 178, 317, 344, 363, 365, 370, 383, 421, 422, 496, 350, 522, 532, 533, 536, 540, 550 ve 569.

²⁹ Şeybânî, *Muvatta'*, 344 (No. 595).

³⁰ Osman Şahin, *Fetva Usulü* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 161.

³¹ Leknevî, *et-Ta'liku'l-Mümecced*, 1/184.

³² Şeybânî, *Muvatta'*, 326 (No. 456). قَالَ مُحَمَّدٌ: لِلْمُعْتَمِرِ وَالْمُعْتَمِرَةِ، يَنْبَغِي أَنْ يَقْصَرَ مِنْ شَعْرِهِ إِذَا طَافَ وَسَعَى، فَإِذَا كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ، ذَبَحَ مَا اسْتَيْسَرَ مِنْهُ. وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقَهَائِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى.

³³ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'lilmiyye, 1406/1986), 2/227; Ali el-Kârî, *Şerhu müşkilâtı Muvatta'*, 2/439; Heyet, *Fetâvâ-i Hindiyeye*, çev. Mustafa Efe (Ankara: Akçağ Yay., 1986), 2/155.

³⁴ Şeybânî, *Muvatta'*, 349 (No. 506). قَالَ مُحَمَّدٌ: يَنْبَغِي أَنْ يَنْصَدَّقَ بِجِلَالِ الْبُذْنِ وَيُخْطِئَهَا، وَأَنْ لَا يُعْطَى الْجُزْأُ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا، وَلَا مِنْ خُومِهَا.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğânî (Kerateş: İdâretü'l-Kur'ân ve ulûmü'l-islâmiyye), 2/435; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferğânî el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkâm, ts), 1/221; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Şuayb Arnavut, Ahmed Muhammed Berhûm, Abdüllatif Hırzullâh (Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 2010), 1/531; *Fetâvâ-i Hindiyeye*, 2/233.

³⁶ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtı'l-Muvatta'*, 3/48.

³⁷ Leknevî, *et-Ta'liku'l-Mümecced*, 2/424.

İmam Muhammed *yenbeğî* ifadesini *vâcip* anlamında kullandığı dört yerden bir diğeri de iddetli kadının yas tutması hakkındadır. İmam Muhammed'e göre kocası ölen kadın, iddeti bitene kadar yas tutmalıdır. İddet süresinde koku ve ziynet amacıyla yağ sürünmediği gibi, ziynet için sürme de çekmez. Bu, Ebû Hanîfe ve Hanefîlerin çoğunun da görüşüdür.³⁸ Hanefîler, müslüman bir kadının kocasının ölümü veya boşaması sebebiyle iddet beklerken, güzel koku sürmesi, süslenmesi, sürme çekmesi, vers, safran ve aspurla boyanmış elbise giymesi ve geceleyin evi dışında başka bir yerde kalması gibi davranışlardan uzak durmasının vâcip olduğu kanaatindedir.³⁹

2.2.Sünnet

İmam Muhammed'in *Muvatta'* da *yenbeğî* ifadesini *sünnet* anlamında yedi yerde kullandığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri abdest konusundadır. İmam Muhammed'e göre abdest alan kimsenin ağzına ve burnuna su alması sünnettir. Def-i hâcetten sonra da istincâ yaparak temizlenmesi gerekir. Taşla temizlenmek olan isticmâr da istincâdır. Bu, Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür.⁴⁰ Abdest alırken ağza ve burna su vermek sünnettir.⁴¹ Hanefî mezhebinin görüşlerini toplayan meşhur fetvâ kitaplarından olan *Fetâvâ-i Hindîyye*'de: "Mazmaza ve istinşak sünnet-i müekkededir. Onu terk etmek zevâid sünneti terk etmek gibi değildir, günahı gerektirir. Zevâidin terk edilmiş olması ise kötülüğü gerektirmez" denilmiştir.⁴² Ali el-Kârî ise müstehap olduğunu söylemiştir.⁴³

İmam Muhammed, Hz. Peygamber'in (s.a.v); "*Sizden birisi uykusundan uyandığında, abdest alacağı kaba sokmadan elini yıkasın. Çünkü elinizin nerede gecelediğini bilemezsiniz*"⁴⁴ hadisiyle ilgili, "Bu güzeldir. Bu şekilde yapılması uygundur fakat terk edenin günaha gireceği vâcip bir emir değildir. Ebû Hanîfe'nin görüşü de bu şekildedir" der.⁴⁵ Hanefîlerin çoğunluğu abdest alacak kimsenin ellerini kaba daldırmadan yıkamanın sünnet olduğu görüşündedir.⁴⁶ Leknevî ellerini kaba daldırmadan önce yıkamayı mendup⁴⁷, Hindistanlı Hanefî fıkıh ve hadis âlimi Zafer Ahmed et-Tehânevî (ö. 1974) ise ellerini yıkamadan su kabına daldırmanın tenzihen mekruh olduğu görüşündedir.⁴⁸

İmam Muhammed'in *yenbeğî* ifadesini *sünnet* anlamında kullandığı yerlerden biri de Fâtiha sûresinden sonra âmîn denilmesi konusundadır. İmam Muhammed'e göre imam Fatiha sûresini

³⁸ Şeybânî, *Muvatta'*, 398 (No. 589) قَالَ مُحَمَّدٌ: يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تُعَدَّ عَلَى زَوْجِهَا حَتَّى تَنْقُضِي عِدَّتَهَا، وَلَا تَتَطَيَّبَ، وَلَا تَذْهَبَ لِزَيْنَةٍ، وَلَا تَكْتَحِلَ لِزَيْنَةٍ، حَتَّى تَنْقُضِي عِدَّتَهَا، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقْهَائِنَا

³⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *el-Muhtasar*, çev. Soner Duman (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2013), 417; Kâsânî, *el-Bedâi*, 3/208; Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 3/208; Leknevî, *et-Ta'liku'l-Mümecced*, 2/557; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/408.

⁴⁰ Şeybânî, *Muvatta'*, 110 (No. 7) قَالَ مُحَمَّدٌ: يَنْبَغِي لِلْمُتَوَضِّئِ أَنْ يَتَمَضَّمْ وَيَسْتَنْتِزَ، وَيَنْبَغِي لَهُ أَيْضًا أَنْ يَسْتَحِمِرَ. وَالْإِسْتِحْمَارُ: الْإِسْتِحْجَاءُ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ.

⁴¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, s.14; Mevslî, *el-İhtiyâr*, s. 44; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 1/184; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/105; Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *el-Hediyyetü'l-alâiyye*, çev. Osman Bayder (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016) 34; Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tehânevî, *Hadislerle Hanefî Fıkıh (İ'lâü's-sünen)*, çev. Ahmet Yücel ve diğerleri (İstanbul: Misvak Neşriyat, 2006), 1/65.

⁴² *Fetâvâ-i Hindîyye*, 1/25-26.

⁴³ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 1/150.

⁴⁴ Şeybânî, *Muvatta'*, 111 (No. 9); Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Kitâbü't-tehârat", 2 (No. 41); Buhârî, "Kitâbü'l-vudû", 26 (No. 162); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (*Fethu'l-Mülhim* ile beraber) (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2006), "Kitâbü't-tehârat", 26 (No. 278); Ebû Dâvûd, "Kitâbü't-tehâra", 47 (No. 105); Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd ve Abdullatif Hırzullah (Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2010), "Ebvâbü't-tehârat", 19 (No. 24); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd ve Muhammed Kâmil Karabellî (Dimeşk: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1431/2010), "Ebvâbü't-tehârat ve sünenihâ", 40 (No. 393); Ahmed, *el-Müsned*, No. 9996.

⁴⁵ قَالَ مُحَمَّدٌ: هَذَا حَسَنٌ، وَهَكَذَا يَنْبَغِي أَنْ يُفْعَلَ وَلَيْسَ مِنَ الْأَمْرِ الْوَاجِبِ الَّذِي إِذَا تَرَكَهُ تَارَكَ أَجْرَهُ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ

⁴⁶ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015), 1; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/13; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/42; Ebû'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Süddîn el-Cemâlî el-Mısırî, *et-Tashîh ve't-Tercih alâ muhtasari'l-Kudûrî*, thk. Diyâ Yunus (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002), 136; Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 1/156; *Fetâvâ-i Hindîyye*, 1/25.

⁴⁷ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 1/192.

⁴⁸ Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 1/53.

bitirdiğinde hem kendisinin hem de cemaatin sessizce âmin demesi sünnettir. Ebû Hanîfe'ye göre ise imamın değil cemaatin âmin demesi sünnettir.⁴⁹ *el-Âsâr*'da, Irak fıkının lisanı, tâbiîn döneminin önde gelen imamlarından muhaddis ve fakih İbrâhîm en-Nehaî'den (ö. 96/714) dört şeyin gizli okunacağı rivayet edilmiştir: Sübhâneke duası, eûzü, besmele ve âmindir.⁵⁰ İmam Muhammed; "Biz, bunu alırlar, Ebû Hanîfe'nin görüşü de budur"⁵¹ der. Hanefî fakihlerinden Şürûnbulâlî (ö. 1069/1659), imam ve cemaatin âmin demesinin sünnet olduğunu belirtir.⁵²

İmam Muhammed'in *yenbeğî* ifadesini *sünnet* anlamında kullandığı yerlerden biri de Tahiyat duasını okurken teşehhüde işaret parmağının kısa bir müddet kaldırılması konusundadır. İmam Muhammed'e göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) işaret parmağı ile teşehhüde duayı bir parmakla yapması,⁵³ bunu namazın sünnetlerinden kılar. İmam Muhammed, sahabeden Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işaret parmağı ile teşehhüde işaret etmesi hadisini naklettikten sonra, "Hz. Peygamber'in yaptığı alınır. Bu, Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür." der.⁵⁴ Hanefî mezhebinin genel kanaatine göre Tahiyatta kelime-i şehâdet okurken sağ elin işaret parmağını bir müddet kaldırmak namazın sünnetlerindendir.⁵⁵ Leknevî ve Hindistanlı fıkıh ve hadis âlimi Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî (ö. 1982) ise teşehhüde şehâdet parmağını bir müddet kaldırmayı müstehap kabul eder.⁵⁶

İmam Muhammed'in *yenbeğî* ifadesini *sünnet* anlamında kullandığı yerlerden biri de vitir namazı hakkındadır. İmam Muhammed, İbn Ömer'in: "Akşam namazı, gündüzün vitridir"⁵⁷ sözü doğrultusunda, "Biz bunu alırlar. İbn Ömer'in dediği üzere, gece namazının sonu vitir olduğu gibi, kişinin akşam namazını gündüzün vitri sayması gerekir. Akşam namazını selamla ayırmadığı gibi gece kıldığı vitir namazının arasını da selamla ayırmaz. Bu, Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür."⁵⁸ Hâlbuki vitir namazı Ebû Hanîfe'ye göre vâcip, onun önde gelen müctehid talebesi Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'e göre ise sünnet-i müekkededir. Bu nedenle onun buradaki *yenbeğî* ifadesini sünnet kısmına dâhil etmek gerekir. Buradaki benzetme, vitir namazının akşam namazı gibi üç rekât olduğu, arada selâm verilmediği şeklindedir. Eğer arada selâm verilecek olursa namaz bozulmuş olur.⁵⁹

⁴⁹ Şeybânî, *Muvatta'*, 164 (No. 136). قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا نَأْخُذُ، يَنْبَغِي إِذَا فَرَغَ الْإِمَامُ مِنْ أَمِّ الْكِتَابِ أَنْ يُؤَمِّنَ الْإِمَامَ، وَيُؤَمِّنَ مَنْ خَلْفَهُ، وَلَا يَجْهَرُونَ بِذَلِكَ، فَأَمَّا أَبُو حَنِيفَةَ، فَقَالَ: يُؤَمِّنُ مَنْ خَلَفَ الْإِمَامَ، وَلَا يُؤَمِّنُ الْإِمَامَ

⁵⁰ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Âsâr*, çev. İsmail Karagözoğlu (İstanbul: Kayıhan Yay., 2019), 1/135 (No. 107); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Kitâbî, 2009), 1/204.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Âsâr*, çev. İsmail Karagözoğlu (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 2021), 1/133-134 (No. 83).

⁵² Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî et-Tahtâvî, *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 260.

⁵³ Şeybânî, *Muvatta'*, 609 (No. 914). وَيَقُولُ ابْنُ عُمَرَ نَأْخُذُ، يَنْبَغِي أَنْ يُشِيرَ بِأَصْبَعٍ وَاحِدَةٍ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ.

⁵⁴ Şeybânî, *Muvatta'*, 170 (No. 145).

⁵⁵ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta'*, 4/269; Ebû'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Ali eş-Şürûnbulâlî el-Vefâî el-Mısırî, *Nûru'l-îzâh* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1996), 60; İbn Âbidînzâde, *el-Hediyyetü'l-alâiyye*, s.100; Tehânevî, *Î'lâû's-sünen*, 2/432.

⁵⁶ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 3/436; Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik* (Beyrut: 1974), 2/116.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta'*, Yahya b. Yahya el-Leysî rivayeti, thk. Gülâl Hasan Ali (Beyrut: Müessesetü'r-risâle nâşirûn, 2018), "Kitâbü salâtî'l-levl", 3 (No. 284); Ahmed, *el-Müsned*, No. 5549 (merfû' olarak rivayet etmiştir); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, 2/214 (No. 1667).

⁵⁸ Şeybânî, *Muvatta'*, 214 (No. 249). قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا نَأْخُذُ، وَيَنْبَغِي لِمَنْ جَعَلَ الْمَغْرِبَ وَتَرَ صَلَاةَ النَّهَارِ، كَمَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ يَكُونُ وَتَرَ صَلَاةَ اللَّيْلِ مِثْلَهَا، لَا يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِتَسْلِيمٍ، كَمَا لَا يَفْصِلُ فِي الْمَغْرِبِ بِتَسْلِيمٍ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ

⁵⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/80; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/189; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 1/647; Fetâvâ-i Hindîyye, 1/377; İbn Âbidînzâde, *el-Hediyyetü'l-alâiyye*, 141; Tehânevî, *Î'lâû's-sünen*, 4/322-323. Selahattin Aydemir, "Ebû Hanîfe'nin Re'yini Hadis İle Temellendirmesi ve Uygulamaya Dair Bazı Örnekler", *Mütefekkir* 8/15 (2021), 113.

2.3. Müstehap

İmam Muhammed'in *Muvatta'* da *yenbeğî* ifadesini *müstehap* anlamında sekiz yerde kullandığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri kâmet konusundadır. İmam Muhammed'e göre sabah namazının iki rekât sünneti dışında namaz için kâmet okunduktan sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Müezzin kâmet getirmeye başlasa bile sabah namazının iki rekât sünneti kılınmaya başlanır; uygun olan da budur. Ebû Hanîfe'nin görüşü de bu doğrultudadır.⁶⁰ Ebû Hanîfe'ye göre kişi, cemaate yetiştiği zaman sabah namazının sünnetini kılmadıysa, sabah namazının farzının bir rekâtını kaçırmaktan korksa bile sünneti kılar sonra cemaate dahil olur.⁶¹ Kişi sabah namazı için sünnet kılmadan evinden çıkar ve camiye vardığında imamın namaza başladığını görür de sünnet kıldığında ikinci rekâtta imama yetişeceğini umarsa hemen sünneti kılarak cemaate katılır. Böylece hem sünneti kılmış hem de cemaate yetişmiş olur.⁶²

İmam Muhammed'in *yenbeğî* ifadesini *müstehap* anlamında kullandığı yerlerden biri de kâmet getirilirken cemaatle namaza kalkılması, saf tutulması hakkındadır. İmam Muhammed'e göre müezzin "hayye 'ale'l-felâh" dediğinde cemaatin kalkıp saf tutması, safları düzeltmesi uygun olur.⁶³ İmam mihraba yakınsa, imam ve cemaatin, müezzinin "hayye 'alel-felâh" sözünü duyunca ayağa kalkması ve "kad kâmeti's-salâh" dediğinde de imamın namaza başlaması namazın müstehaplarındanındır.⁶⁴ İmam Muhammed *el-Âsâr*'da, "Biz, bu görüşü alırız. Bu, Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür. İmam, müezzin kâmet getirmeyi tamamlayıncaya kadar tekbir getirmese ve kâmet bitince tekbir alsa bunda da bir sakınca yoktur. Bütün bunların tamamı güzeldir" der.⁶⁵ İmam Ebû Yûsuf ise kâmet tamamlanınca namaza başlanmasını uygun görür.⁶⁶

İmam Muhammed'in *yenbeğî* ifadesini *müstehap* anlamında kullandığı yerlerden biri de kişinin çocuklarına bağış yapacağı zaman eşitliğe riayet etmesi hakkındadır. İmam Muhammed'e göre ebeveyn hayatta iken çocuklarına hediye vereceği zaman birini diğerleri üzerine üstün tutmadan hepsine eşit bağışta bulunması müstehaptır.⁶⁷ Kişinin çocuklarına bağışta bulunurken zaruret olmaksızın bazısını üstün tutması mekruh olur.⁶⁸ Muhammed b. Münkedir (ö. 131/748), Ebû Hanîfe, Süfyân Sevrî (ö. 161/778), Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, İbnü'l-Kasım (ö. 191/806), İmam Şafîî (ö. 204/820) ve bir rivayette Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise de kişinin çocuklarından bazısına bağışta bulunup diğerlerine vermemesini câiz görürler.⁶⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.); "Bunların ikisini de eşit tutsana" buyurmasını vücup için değil insaf ve ihsan niteliğinde görürler.⁷⁰ Ebû Yûsuf'a göre evlatlarından bazısını üstün tutmakla, diğerlerine zarar vermeyi kastetmişse, bu durumda aralarında eşit muamelede bulunmak vaciptir. Fakat zarar vermeyi değil de bazılarını tercih etmeyi kastetmesinde ise bir sıkıntı yoktur, câizdir.⁷¹

⁶⁰ Şeybânî, *Muvatta'*, 150 (No. 96). فَإِنَّهُ لَا بَأْسَ بِأَنْ يُصَلِّيَهُمَا الرَّجُلُ إِنَّ أَخَذَ الْمُؤَدَّنَ فِي الْإِقَامَةِ، وَكَذَلِكَ يَنْبَغِي، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ

⁶¹ Şeybânî, *el-Asl*, 1/165-166. Yakın mânada bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), 69-70.

⁶² Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/86; Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 1/293; *Fetâvâ-i Hindîyye* 1/405; İbn Âbidînzâde, *el-Hedîyyetü'l-alâyye*, 80.

⁶³ Şeybânî, *Muvatta'*, 151 (No. 98). قَالَ مُحَمَّدٌ: يَنْبَغِي لِلْقَوْمِ إِذَا قَالَ الْمُؤَدَّنُ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ أَنْ يَقُومُوا إِلَى الصَّلَاةِ فَيُصَلُّوا، وَيُسَوُّوا الصُّفُوفَ، وَيُحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاقِبِ،

⁶⁴ *Fetâvâ-i Hindîyye* 1/200-201; İbn Âbidînzâde, *el-Hedîyyetü'l-alâyye*, 103.

⁶⁵ Muhammed b. Hasan, *el-Âsâr*, 1/117 (No. 63); Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 2551; Ebûbekir b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/442. Muhammed b. Mahmûd el-Harezmi, *Câmi' u'l-Mesânîd* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts), 1/434.

⁶⁶ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 1/297. Bk. Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 3/298-299.

⁶⁷ Şeybânî, *Muvatta'*, 539 (No. 808). قَالَ مُحَمَّدٌ: يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ أَنْ يُسَوِّيَ بَيْنَ وَلَدِهِ فِي النُّحْلَةِ، وَلَا يُفَضِّلَ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ.

⁶⁸ Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 17/62.

⁶⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 6/280; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 7/225.

⁷⁰ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980), 8/155.

⁷¹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 6/275; Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 17/68.

İmam Muhammed'in *yenbeğî* ifadesini *müstehap* anlamında kullandığı yerlerden biri de Medine'ye gidildiğinde Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etme hakkındadır. İmam Muhammed'e göre Abdullah b. Ömer gibi yolculuğa çıkmadan veya yolculuktan dönüldüğünde Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek, ona salât okuyup dua etmek gerekir.⁷² Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek, Allah'a yakınlaştıran hususlardan ve meşrû kılınan ibadetlerdendir. Malikîlerden bazıları Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin sünnet,⁷³ Hanefîlerden bazıları vacibe yakın,⁷⁴ çoğunluk ise önde gelen müstehaplardan olduğu görüşündedir.⁷⁵

3.Muvatta'da Lâ Yenbeğî İfadesinin Kullanımı

İmam Muhammed'in *Muvatta*'da kullandığı "lâ yenbeğî" ifadesi, fıkıh literatüründe geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu ifade, "helâl değil", "mekruh", "câiz değil" ve hatta "haram" gibi farklı hükümleri ifade etmek için kullanılmıştır. Kırk beş yerde kullanıldığı tespit edilen "*lâ yenbeğî*" ifadesinin kullanıldığı anlam ve örnekleri şu şekilde sıralanabilir:

3.1.Mekruh

İmâm Muhammed'in *el-Muvatta*'da kullandığı *lâ yenbeğî* ifadesinin, Hanefî fakihleri tarafından on üç yerde mekruh anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri kerahet vaktinde tavaf namazının kılınması hakkındadır. İmam Muhammed'e göre güneş yükselip beyazlaşınca kadar tavaf namazının kılınmaması gerekir; Ebû Hanîfe ve Hanefî fakihlerin çoğunun görüşü de bu doğrultudadır.⁷⁶ Hanefî mezhebine göre bir kimse güneş doğmadan tavaf yapsa, güneş doğup yükselinceye kadar tavaf namazı kılamaz. Aynı şekilde ikindiden sonra tavaf etse akşam namazını kılınca kadar tavaf namazı kılamaz.⁷⁷ Kâbe'de güneş doğduktan sonra yükselinceye kadar namaz kılmak -tavaf namazı da olsa- mekruhtur.⁷⁸ Tavaf namazı, nafile namaz kılmanın mubah olduğu vakitlerde kılınır.⁷⁹ Namaz kılmanın yasaklandığı üç vakitte nafile namaz, cenaze namazı ve tavaf namazı kılınamaz ve tilâvet secdesi yapılamaz.⁸⁰ Bu üç vakitte iki rekâtlik tavaf namazını kılmak tahrîmen mekruh olmakla beraber sahihtir.⁸¹

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini mekruh anlamında kullandığı yerlerden biri de kişinin satın almaya niyeti bulunmadığı halde satılmakta olan bir malın fiyatını artırması veya ona rağbet kazandırmak için onu asılsız bir şekilde övmesi anlamına gelen neceş⁸² ile ilgilidir. İmam Muhammed'e göre bir kimse bir şey için başka bir adamla pazarlık yaparsa, o satın alana veya ayrılınca kadar başkasının ondan daha fazlasını vermesi uygun değildir.⁸³ Satıcı malını birine satmaya çalıştığında bir başkasının bu mala talip olması ve fiyat teklif etmesi uygun olmaz.⁸⁴ Bu uygulama, taraflar akde rıza gösterip bedelde karar kıldıktan sonra aralarında sadece "Sattım, satın aldım." demek kalmışken

⁷² Şeybânî, *Muvatta*', 630 (No. 947). قَالَ مُحَمَّدٌ: هَكَذَا يَنْبَغِي أَنْ يَفْعَلَهُ إِذَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ بِأَيِّ قَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

⁷³ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 3/481-482.

⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/535-536.

⁷⁵ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 3/481-482; *Fetâvâ-i Hindîyye*, 2/242; Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 8/281.

⁷⁶ Şeybânî, *Muvatta*', 319 (No. 439). قَالَ مُحَمَّدٌ: يَنْبَغِي أَنْ لَا يُصَلِّيَ رُكْعَتِي الطَّوَافِ، حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَتَبْضُ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَالْعَامَّةُ مِنْ فَقْهَائِنَا

⁷⁷ Şeybânî, *el-Asl*, 2/402; *Muvatta*, 318 (No. 438); Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/50; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/134-135.

⁷⁸ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 2/409-410; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 2/326; Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 2/71.

⁷⁹ *Fetâvâ-i Hindîyye*, 2/119.

⁸⁰ Tahâvî, *el-Muhtasar*, 71.

⁸¹ İbn Âbidînzâde, *el-Hedîyyetü'l-alâiyye*, 78.

⁸² Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 14/181.

⁸³ Şeybânî, *Muvatta*', 526 (No. 783). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي إِذَا سَاوَمَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ بِالشَّيْءِ أَنْ يَزِيدَ عَلَيْهِ غَيْرَهُ فِيهِ حَتَّى يَشْتَرِيَ، أَوْ يَدَعَ.

⁸⁴ Tahâvî, *el-Muhtasar*, 180.

üçüncü bir şahsın araya girmesi ve fiyatı artırıp önceki anlaşmayı iptal etmesidir.⁸⁵ Alıcı ve satıcı mal üzerinde anlaştıktan sonra üçüncü bir kişinin kıymeti artırması mekruhtur.⁸⁶

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini mekruh anlamında kullandığı yerlerden biri de birinin bir başkasını oturduğu yerden kaldırarak kendisinin oraya oturmasıyla ilgilidir. İmam Muhammed'e göre müslüman birinin kardeşini yerinden kaldırarak oraya oturması uygun değildir.⁸⁷ Kişi boş bulduğu yere oturur. Eğer boş yer yoksa meclisin sonuna oturur. Halkanın ortasına oturmaz.⁸⁸ Camide veya herhangi bir mecliste, oturulması sakıncalı olmayan bir yere oturan birisini kaldırarak onun yerine oturmak erkek veya kadın hiç kimseye uygun değildir.⁸⁹ Müslüman kardeşini kaldırıp onun yerine oturmak mekruhtur.⁹⁰ Şâfiî fıkıh ve hadis âlimlerinden Nevevî (ö. 676/1277) ise hadiste geçen yasaklamanın haramlık ifade ettiğini söyler.⁹¹

3.2. Helâl Değil

'Helâl değil' kavramı, bazen yasak ve haram kavramlarıyla benzer anlamlar taşıyabilir. Bu iki kavram, birbirinin yerine kullanılabildiği gibi, aslında taşıdıkları anlamlar her zaman tam olarak örtüşmeyebilir ve farklı hükümleri ifade edebilir. Çünkü fıkıh terminolojisinde her kavram belirli bir hükmü karşılar ve 'helâl değil' ifadesi, kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlar kazanabilir. Örneğin, kesin bir şekilde yasaklanan ve yapıldığında günah sayılan eylemler için "haram" terimi kullanılırken; yapılması uygun görülmeyen, terk edilmesi tavsiye edilen davranışlar için "mekruh" kullanılır. Helâl mi haram mı olduğu kesin olarak bilinmeyen durumlar ise "şüpheli" olarak nitelendirilir. Ayrıca, özellikle ahlak ve hukuk alanlarında yasaklanan şeyleri ifade etmek için "mahzûr" ve "memnû" gibi kavramlar da sıkça kullanılır. Bu terimler, haram ile aynı veya yakın anlamlara gelebilir. Dolayısıyla, bu kavramlar arasındaki ince farklar, kullanıldıkları bağlama ve taşıdıkları hükme göre değişkenlik gösterebilir.⁹²

İmâm Muhammed'in *el-Muvatta'* da kullandığı *lâ yenbeğî* ifadesinin, Hanefî fakihleri tarafından "helâl değil" anlamında kullandığı yerlerden biri mîkât yerlerinin ihramsız geçilemeyeceği konusundadır. İmam Muhammed, mîkât yerlerini Hz. Peygamber (s.a.v.) belirlemiştir, dolayısıyla haccetmek isteyen bu sınırları ihramsız geçmemesi gerektiği⁹³ kanaatindedir. Buna göre mîkât yerlerini ihramsız geçmek helâl olmaz,⁹⁴ câiz değildir.⁹⁵

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini "helâl değil" anlamında kullandığı yerlerden biri de nikâh konusundadır. İmam Muhammed, anne ve kızını bir nikâhta birleştirmek helâl olmadığı gibi, câriye olan kadın ile kız kardeşini de bir nikâhta birleştirmenin de uygun olmadığı görüşündedir.⁹⁶ Anne ve kızını bir nikâhta birleştirmek hiç kimseye helâl olmaz.⁹⁷ Aynı şekilde kişi iki kız kardeşi aynı

⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/60.

⁸⁶ Kâsânî, *el-Bedâi*, 5/232; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 3/231.

⁸⁷ Şeybânî, *Muvatta'*, 587 (No. 874). *ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ*. قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَصْنَعَ هَذَا بِأَخِيهِ وَتَقِيمَةً مِنْ جَلْسِهِ.

⁸⁸ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 3/381; İbn Âbidîn zâde, *el-Hedîyyetü'l-alâiyye*, 413.

⁸⁹ M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Raşit Küçük. *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi-Peygamberimizin Hayat Ölçüleri* (İstanbul: Erkâm Yayınevi, 2012), 4/372.

⁹⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 5/71.

⁹¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Kâhire) 14/160-161.

⁹² Ferhat Koca, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1997), 16/100.

⁹³ Şeybânî, *Muvatta'*, 292 (No. 382). *قَالَ مُحَمَّدٌ: هَذِهِ مَوَاقِيتُ وَقَفَّتْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَجَاوِزَهَا إِذَا أَرَادَ حَجًّا إِلَّا مُحَرَّمًا*.

⁹⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtü'l-Muvatta'*, 2/382; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 2/234.

⁹⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/163; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/441; *Fetâvâ-i Hindîyye*, 2/101; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Ukûdû'l-cevâhiri'l-münîfe fî edilleti mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe* (Ahkâm Hadisleri), 2 cilt, çev. İsmail Karagözoğlu (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 2018), 1/400.

⁹⁶ Şeybânî, *Muvatta'*, 367 (No. 539). *قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَبَيْنَ ابْنَتِهَا، وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَأَخْتِهَا فِي مِلْكٍ أَلَيْمِينَ*.

⁹⁷ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtü'l-Muvatta'*, 3/105; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 2/472.

anda nikâhı altında barındıramadığı gibi iki kız kardeş olan câriyeyle cinsel ilişki yönünden beraber de olamaz.⁹⁸

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğ* ifadesini "helâl değil" anlamında kullandığı yerlerden biri de iddet konusundadır. O, boşandığı veya kocası öldüğü için iddet bekleyen kadının, sefere çıkmasının uygun olmadığı görüşündedir.⁹⁹ Haccın farz olmasının şartlarından biri de yanında mahremi olsun ya da olmasın, kadının iddet beklemesidir. İddet bekleyen kadının, sefere çıkması helâl değildir.¹⁰⁰ Karısıyla birlikte hac yolculuğunda olan koca, herhangi bir şehrin dışında vefat etmişse kadın kendi şehrine döner, dilerse hacca devam eder. Kadının kendi şehriyle arasında üç günden daha az mesafe varsa, yanında mahremi bulunmasa bile şehre dönmesinde bir sakınca yoktur.¹⁰¹

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğ* ifadesini "helâl değil" anlamında kullandığı yerlerden biri de iddet bekleyen kadının süslenmesi konusundadır. O, kocası ölen kadının ziynet maksadıyla sürme çekmesi, yağlanması ve koku sürünmesini uygun görmez.¹⁰² Bâin talâkla¹⁰³ boşanan kadın ile kocası ölen kadına, eğer ergenlik çağına ermiş ve müslüman iseler, ihdâd (yas tutmak) vaciptir.¹⁰⁴ Bâin talâkla boşanmış kadın ile kocası ölen kadın -ağrı-sızı sebebi olmaksızın- güzel kokulu yağ ile yağlanamaz.¹⁰⁵ Kocası ölen kadının ziynet için sürme çekmesi, yağlanması ve koku sürünmesi helâl değildir.¹⁰⁶

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğ* ifadesini "helâl değil" anlamında kullandığı yerlerden biri de borçlanmada ilave şart koşulmaması konusundadır. İmam Muhammed'e göre borç verirken borcundan daha iyisini şart koşturmak câiz değildir. Çünkü borç verirken veya alırken bu tür şart koşturmak uygun görülmemektedir.¹⁰⁷

3.3.Câiz Değil

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğ* ifadesini "câiz değil" anlamında on yedi yerde kullandığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri cenaze namazı hakkındadır. İmam Muhammed'e göre cenaze namazı kılınan mevtânın üzerine tekrar cenaze namazı kılınması câiz değildir. Hz. Peygamber'in Habeşistan'da vefat eden müslüman Habeşistan kralı Necâşî'nin (ö. 9/630) cenaze namazını Medine'de kılması ise bundan farklıdır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konudaki uygulaması özeldir, başka insanlar gibi değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de olduğu halde Habeşistan'da vefat eden Necâşî'nin cenaze namazını kılması ayrı bir berekettir ve ölünün günahlarından temizlenmesine vesiledir. Diğer insanların namazı ise böyle değildir. Bu, Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür.¹⁰⁸ Gıyabî cenaze namazı kılmak sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) mahsustur.¹⁰⁹ Namazı kılınan mevtânın üzerine tekrar cenaze namazı kılınması uygun değildir. Zira cenaze namazını nafil olarak kılmak meşrû değildir.¹¹⁰

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğ* ifadesini câiz değildir anlamında kullandığı yerlerden biri de iddet bekleyen kadının mesken hakkı konusundadır. İmam Muhammed'e göre kocası tarafından bâin

⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/46-47; Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 8/349.

⁹⁹ Şeybânî, *Muvatta'*, 394 (No. 582). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي لَامْرَأَةٍ أَنْ تُسَافِرَ فِي عِدَّتِهَا حَتَّى تَنْقَضِيَ مِنْ طَلَاقٍ كَانَتْ، أَوْ مَوْتٍ.

¹⁰⁰ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta'*, 3/194.

¹⁰¹ Tahâvî, *el-Muhtasar*, 418. bk. *el-Câmu's-sağîr*, s.125; *Fetâvâ-i Hindiyîye*, 3/361-362.

¹⁰² Şeybânî, *Muvatta'*, 398 (No. 588). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي أَنْ تَكْتَجِلَ بِكُحْلِ الزَّيْنَةِ، وَلَا تَذَهِّنَ، وَلَا تَتَطَيَّبَ.

¹⁰³ Talâk çeşitleri ve lafızları için bk. Pehlül Düzenli, "Türkçe Talâk Tabirleri ve Fıkıhî Sonuçları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46 (2018), 107-140.

¹⁰⁴ İhdâd: Kokulanma, süslenme, sürme çekme ve yağlanmayı terk etmektir. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/319; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/262-263; *Fetâvâ-i Hindiyîye*, 3/357-358.

¹⁰⁵ Şeybânî, *el-Câmu's-sağîr*, 125.

¹⁰⁶ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta'*, 3/207.

¹⁰⁷ Şeybânî, *Muvatta'*, 552 (No. 826). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَشْتَرِطَ أَفْضَلَ مِنْهُ، وَلَا يَشْتَرِطَ عَلَيْهِ أَحْسَنَ مِنْهُ، فَإِنَّ الشَّرْطَ فِي هَذَا لَا يَنْبَغِي.

¹⁰⁸ Şeybânî, *Muvatta'*, 251 (No. 317). قَالَ مُحَمَّدٌ: وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يُصَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ قَدْ صَلِّيَ عَلَيْهَا، وَلَيْسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا كَعِزِّهِ، أَلَا يُرَى أَنَّهُ صَلَّى عَلَى النَّجَاشِيِّ بِالْمَدِينَةِ، وَقَدْ مَاتَ بِالْحَبَشَةِ، فَصَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرَكَةٌ، وَطَهْوَرُ فَلَيْسَتْ كَعِزِّهَا مِنَ الصَّلَوَاتِ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ.

¹⁰⁹ Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 6/228.

¹¹⁰ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 2/124. Bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/110.

talakla boşanan ya da kocası ölen kadının iddeti tamam oluncaya kadar ikâmet ettiği evden başka yere taşınmamalıdır.¹¹¹ Kocası ölen kadın evinden çıkabilir ancak başka evde geceleyemez.¹¹² Boşanmış kadın ise ne gece ne de gündüz evinden dışarıya çıkamaz,¹¹³ câiz olmaz,¹¹⁴ helâl değildir.¹¹⁵

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini "câiz değildir" anlamında kullandığı yerlerden biri de narh konusundadır. İmam Muhammed'e göre, "Şu malı şu fiyattan satacaksın." diye müslümanları mecbur ederek malın fiyatını sabitleyip buna zorlamak câiz değildir. Bu aynı zamanda Ebû Hanîfe ve Hanefîlerin çoğunun da görüşüdür.¹¹⁶ Satıcılar için muayyen bir fiyat belirlemek câiz olmamakla¹¹⁷ birlikte fiyat belirlemeyi meşveret kabilinden söylenmesinde bir sakıncası yoktur.¹¹⁸

3.4.Haram

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini "haram" anlamında yedi yerde kullandığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri teşrik günlerinde oruç tutmanın yasak olması hakkındadır. İmam Muhammed, "Hacılar teşrik günlerinde oruç tutmazlar; çünkü bu günlerde oruç tutmanın yasak olduğuna dair Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bize haber ulaşmıştır. Bu, Ebû Hanîfe ve bizden önceki âlimlerin çoğunun görüşüdür." der.¹¹⁹ Kurban Bayramı'nın birinci gününe "yevmü'n-nahr/kurban kesme günü", bundan sonraki üç güne ise "eyyâm-ı teşrik/teşrik günleri" denir. Bayram günleri, oruç tutmanın yasak olduğu günlerin başında gelir. Ramazan Bayramı'nın birinci ve Kurban Bayramı'nın dört gününde oruç tutmak haramdır. Bugünlerde oruç tutmanın hoş karşılanmayıp yasaklanması, bayram günlerinin yeme, içme ve sevinç günleri olmasından dolayıdır.¹²⁰ Ramazan Bayramı'nın birinci günü ve Kurban Bayramı'nın dört gününde oruç tutmak tahrîmen mekruhtur, diyor Hanefî fakihleri de vardır.¹²¹

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini "haram" anlamında kullandığı yerlerden biri de kadının ihramlı iken yüzünü örtmemesi konusundadır. İmam Muhammed, "İhramlı kadın yüzünü peçe ile örtmez; örtmek isterse, elbisesini yüzüne değdirmeden başörtüsünden yüzüne doğru sarkıtır. Bu, Ebû Hanîfe'nin ve fakihlerimizin çoğunun da görüşüdür."¹²² der. Kadınlar ihramlı iken yüzlerini örtmezler. Sadece yüzlerinden uzak tutmaları şartıyla üzerine peçe sarkıtabilirler.¹²³ İhramlı kadının yüzünü örtmesi haramdır.¹²⁴ İhramlı iken kadının yüzünü açması vâcib iken erkeğin yüzünü örtmesi câiz değildir.¹²⁵

İmam Muhammed'in *lâ yenbeğî* ifadesini "haram" anlamında kullandığı yerlerden biri de tesettür konusundadır. İmam Muhammed, "Tedavi ve benzer zaruri bir sebep olmadıkça, kişinin müslüman kardeşinin

¹¹¹ Şeybânî, *Muvatta'*, 399, 401 (No. 590 ve 594). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَنْتَقِلَ مِنْ مَنْزِلِهَا الَّذِي طَلَّقَهَا فِيهِ زَوْجَهَا طَلَاقًا بَاطِلًا، أَوْ غَيْرَهُ، أَوْ مَاتَ عَنْهَا فِيهِ حَتَّى تَنْقَضِيَ عِدَّتُهَا

¹¹² Şeybânî, *el-Câmu's-sağîr*, 125.

¹¹³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/264.

¹¹⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/320.

¹¹⁵ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 3/211.

¹¹⁶ Şeybânî, *Muvatta'*, 529 (No. 788). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي أَنْ يُسَعَّرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَيُقَالُ لَهُمْ: يَبْعُوا كَذَا وَكَذَا بِكَذَا وَكَذَا، وَيُجَبَّرُوا عَلَى ذَلِكَ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقْهَائِنَا

¹¹⁷ Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 4/62.

¹¹⁸ Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 3/249.

¹¹⁹ Şeybânî, *Muvatta'*, 284 (No. 370). قَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَنْبَغِي أَنْ يُصَامَ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ لِمُتَعَةٍ، وَلَا لِعَبْرَةٍ، لِمَا جَاءَ مِنَ النَّبِيِّ عَنْ صَوْمِهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقْهَائِنَا

¹²⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/395-396; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 3/336.

¹²¹ Şürûnbülâlî, *Nûru'l-îzâh*, 134-135; *Fetâvâ-i Hindiyeye*, 2/27; İbn Âbidînzâde, *el-Hediyetü'l-alâiyye*, 212; Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 7/79.

¹²² Şeybânî, *Muvatta'*, 312 (No. 424). قَالَ مُحَمَّدٌ: وَلَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَنْتَقِبَ فَإِنْ أَرَادَتْ أَنْ تُعْطِيَ وَجْهَهَا فَلْتَسْدِلِ الثَّوبَ سَدًّا مِنْ فَوْقِ جَارِهَا عَلَى وَجْهَهَا، وَتُخَافِيهِ عَنْ وَجْهَهَا، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقْهَائِنَا

¹²³ Tahâvî, *el-Muhtasar*, 153.

¹²⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/450; Ali el-Kârî, *Şerhu Müşkilâtî'l-Muvatta*, 2/390

¹²⁵ Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 7/411.

avret yerine bakması câiz değildir.”¹²⁶ der. Müslüman bir erkeğin, eli ve yüzü dışında yabancı kadına bakması câiz değildir. Erkek, diğer bir erkeğin göbekte diz kapağı arası dışındaki bütün bedenine bakabilir.¹²⁷ Doktorun zaruretler dışında avret yerine bakması haramdır.¹²⁸

Sonuç

Bu çalışma, İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin *Muvatta* adlı eserinde kullandığı "yenbeğî" ve "lâ yenbeğî" ifadelerinin Hanefî fıkıh terminolojisindeki yerini ve bu terimlerin hangi teklifi hükümlere tekabül ettiğini sistematik bir şekilde ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmanın bulguları, İmam Muhammed'in bu ifadeleri kullanırken sonraki dönemlerde standartlaşan fıkıh terminolojisinden daha esnek ve bağlama duyarlı bir üslup benimsediğini göstermektedir.

İmam Muhammed'in "yenbeğî" ifadesini incelediğimizde, bu terimin *Muvatta*'da on dokuz yerde geçtiği ve dört defa vâcip, yedi defa sünnet, dokuz defa da müstehap anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, yenbeğî ifadesinin İslâm hukukundaki çeşitli hükümleri kapsayan esnek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle erken dönem Hanefî literatüründe bu ifadenin daha geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu, zamanla müstehap anlamında daraltıldığı tespit edilmiştir.

Öte yandan, "lâ yenbeğî" ifadesi ise olumsuz anlamda geniş bir kullanım alanına sahip olduğu ve mekruh, câiz değildir, helâl değildir ve haram gibi farklı yasaklılık derecelerini ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Muvatta*'da bu ifade kırk beş yerde geçmekte olup, on üç yerde mekruh, sekiz yerde helâl değildir, on yedi yerde câiz değildir ve yedi yerde de haram anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. İmam Muhammed'in, hakkında kesin delil bulunmayan meselelerde haram tabirini kullanmaktan kaçındığı ve bunun yerine lâ yenbeğî, lâ yu'cibünâ ve lâ hayra fih gibi daha esnek ifadeleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, haramdan mekruha kadar uzanan geniş bir yasaklık yelpazesini kapsamaktadır.

Bu çalışma, erken dönem fıkıh literatüründeki terminolojik çeşitliliğin anlaşılmasına önemli katkı sağlamaktadır. İmam Muhammed'in *Muvatta*'sındaki bu ifadelerin analizi, fıkıh tarihindeki kavramsal değişimin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, günümüzdeki fıkıh çalışmaları için de önemli bir metodolojik perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak, İmam Muhammed'in "yenbeğî" ve "lâ yenbeğî" ifadelerini kullanım tarzı, onun fıkıh metodolojisindeki derinliği ve esnekliği yansıtmaktadır. Bu ifadeler hem müspet hem de menfi anlamda geniş bir hüküm yelpazesini kapsamakta, fakihlerin deliller ışığında esnek bir şekilde hüküm vermesine imkân tanımaktadır. Bu çalışma, Hanefî mezhebinin erken dönem terminolojik yapısının anlaşılmasına ve İslam hukuku tarihindeki kavramsal gelişimin izlenebilmesine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda İmam Muhammed'in *Muvatta*'daki üslubunu ve hüküm verme metodunu anlamaya yönelik önemli bir katkı sunmayı amaçlamıştır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavûd. 52 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1436/2015.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Şerhu müşkilâti Muvatta'l-İmâm Mâlik b. Enes rivayeti'l-İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- Atar, Fahrettin. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

¹²⁶ Şeybânî, *Muvatta*, 626 (No. 940). قَالَ مُحَمَّدٌ لَا يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى عَوْرَةِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ إِلَّا مِنْ ضَرُورَةٍ لِمَدَاوَاةٍ، وَخَوْفٍ.

¹²⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/366-367. Bk. İbn Âbidînzâde, *el-Hediyetü'l-alâiyye*, 361-362.

¹²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/108.

- Aydemir, Selahattin. "Ebû Hanîfe'nin Re'yini Hadis İle Temellendirmesi ve Uygulamaya Dair Bazı Örnekler". *Mütefekkir* 8/15 (2021), 95-119.
- Boynukalın, Mehmet. *Hanefî Fıkıh ve Usulünün Doğuşu*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2021.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u's-şâhihü'l-müsned min hadîsi Resûlillâh şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Şuayb Arnavûd ve arkadaşları. 5 Cilt. Beyrut: Risâletü'l-âlemiyye, 2011.
- Çetintaş, Recep. *İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklifi Hüküm Terminolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Davudoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 11 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980.
- Dilek, Uğur Bekir. *İslam Hukuk Metodolojisinde Teklifi Hüküm Terimleri (Doğuşu-Gelişimi-Terimselleşmesi)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Dilek, Uğur Bekir. "Teklifi Hüküm İfade Eden Kavramların Doğuşu, Gelişimi ve Terimleşmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, (2011): 211-242.
- Düzenli, Pehlül. "Türkçe Talâk Tabirleri ve Fikhî Sonuçları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46 (2018): 107-140.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşâs. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavûd ve arkadaşları. 7 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2004.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Mısır: Matbaatü's-süade, 1974.
- Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbü'l-Âsâr*. çev. İsmail Karagözoğlu. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2019.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Harezmî, Muhammed b. Mahmûd. *Câmi 'u'l-mesânîd*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Heyet. *Fetâvâ-i Hindiyîye*. çev. Mustafa Efe. 15 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1986.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-mesânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed b. Abdülkebir el-Bekrî. 26 Cilt. Vezâratu umûmî'l-evkâf, 1387-1412/1967-1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, "Ukûdü resmi'l-müftî", *Mecmûatü resâil*. İstanbul: Dâru Seâdet, 1907.
- İbn Âbidînzâde, Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *el-Hediyetü'l-alâiyye*. çev. Osman Bayder. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016.
- İbn Kutluboğa, Ebû'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî. *et-Tashîh ve't-tercîh alâ muhtasari'l-Kudûrî*. thk. Dıyâ Yunus. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavûd ve Muhammed Kâmil Karabellî. 5 Cilt. Dimeşk: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1431/2010.
- Kandehlevî, Muhammed Zekerîyya. *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta'î Mâlik*. 15 Cilt. Beyrut: 1974.
- Karagözoğlu, İsmail – Erdoğan, Tunahan. "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hadisçiliği ve el-Âsâr İsimli Eserinin Önemi". *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2022), 56-77.

- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i 'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütüb'ililmiyye, 1406/1986.
- Koca, Ferhat. "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/100-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Muhtasar*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *et-Ta'liku'l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*. thk. Takiyyüddin en-Nedvî. 3 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 2011.
- Kandemir, M. Yaşar – Çakan, İ. Lütfi – Küçük, Raşit. *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi-Peygamberimizin Hayat Ölçüleri*. 8 Cilt. İstanbul: Erkâm Yayınevi, 2012.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta*. Yahya b. Yahya el-Leysî rivayeti. thk. Gülâl Hasan Ali. Beyrut: Müessetü'r-risâle nâşirûn, 2018.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferğânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübeddî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkâm, ts.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. thk. Şuayb Arnavut, Ahmed Muhammed Berhûm, Abdüllatîf Hırzullâh. Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 2010.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi 'u's-sahîh*, (*Fethu'l-Mülhim* ile beraber). 6 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 2006.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 9 Cilt. Kâhire, 1929-1930.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Fetvâ Usûlü*. çev. Emre Yazıcı. İstanbul: Yâsîn Yayıncılık, 2010.
- Şahin, Osman. *Fetva Usulü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Şebbir, Ahmed el-Osmânî ve Muhammed Takî el-Osmânî. *Fethu'l-Mülhim bi Şerhi Sahîhi Müslim*. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2006.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, *el-Âsâr*. çev. İsmail Karagözoğlu. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 2021.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *Muvatta'*. thk. Safvân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2020.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Câmiu's-sağîr*, thk. Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Şürünbülâlî, Ebû'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş- el-Vefâ el-Mısırî. *Nûru'l-îzâh*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1996.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *el-Muhtasar*. çev. Soner Duman. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2013.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. çev. Beşir Eryarsoy. 8 Cilt. İstanbul: Kitâbî, 2009.

- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî. *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Taş, Aydın. *Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin Hukuk Anlayışı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî. *Hadislerle Haneî Fıkı (İ'lâü's-sünen)*. çev. Ahmet Yücel ve diğerleri. 20 Cilt. İstanbul: Misvak Neşriyat, 2006.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavûd ve Abdullatif Hırzullah. 5 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2010.
- Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *'Ukûdü'l-cevâhiri'l-münîfe fî edilleti mezhebi'l-İmâm Ebî Hânîfe (Ahkâm Hadisleri)*. çev. İsmail Karagözoğlu. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 2018.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnavûd ve Arkadaşları. 25 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1435/2014.
- Zühaylî, Muhammed. "Fetva ve Takva". çev. Mustafa Ateş. *Diyanet Dergisi*, 29/1. (Ankara: 1993), 95-104.